

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



آشنایی با صنایع دستی ایران (۱)

رشته‌های صنایع دستی — مرمت آثار فرهنگی

گروه تحصیلی هنر

زمینه خدمات

شاخه آموزش فنی و حرفه‌ای

شماره درس ۳۵۸۵

همکاران محترم و دانش آموزان عزیز:

پیشنهادهای و نظرات خود را درباره محتوای این کتاب به نشانی
تهران - صندوق پستی شماره ۴۸۷۴/۱۵ دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش های
فنی و حرفه ای و کاردانش، ارسال فرمایند.

info@tvoccd.sch.ir

پیام نگار (ایمیل)

www.tvoccd.sch.ir

وبگاه (وبسایت)

این کتاب در سال های تحصیلی ۸۵-۸۶، ۸۶-۸۷ در سراسر کشور توسط ۱۹ نفر از هنرآموزان،
۲۰ تن از اساتید دانشگاه و متخصصین موضوعی از مناظر مختلف اعتباربخشی گردید و نتایج آن در
کتاب اعمال شد.

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف: دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش های فنی و حرفه ای و کاردانش

نام کتاب: آشنایی با صنایع دستی ایران (۱) - ۳۵۹/۳۰

مؤلفان: فصل اول: گروه تألیف، فصل های دوم و هفتم: نصرالله تسلیمی، فصل های سوم، چهارم، نهم، دهم و

قسمت پایانی: مریم کیان اصل، فصل پنجم: مجید نیکویی و فصل های ششم و هشتم: سیدامیراحمد ذریه زهرا

اعضای کمیسیون تخصصی: ابراهیم آزاد، دارا افشار قوچانی، نصرالله تسلیمی، احمد غلام حسینی، سیدامیراحمد

ذریه زهرا، مزده کاظم، مریم کیان اصل، بشری گل بخش و مجید نیکویی

ویراستاران علمی: نصرالله تسلیمی، بشری گل بخش و مجید نیکویی

ویراستار ادبی: جعفر ربانی

عکاس: نسرين اصغری، مجید نیکویی

آماده سازی و نظارت بر چاپ و توزیع: اداره کل چاپ و توزیع کتاب های درسی

تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،

وبسایت: www.chap.sch.ir

طراح گرافیک و طراح جلد: طاهره حسن زاده

صفحه آرا: خدیجه محمدی

ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروبخش)

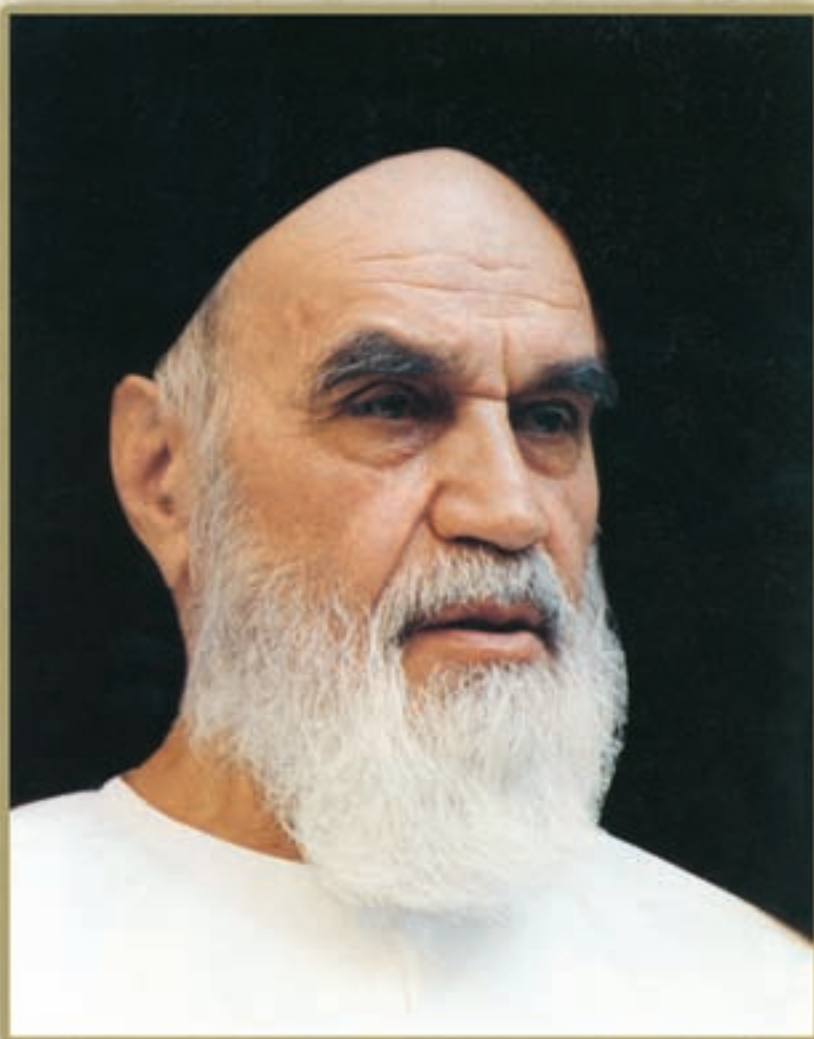
تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۱۳۴۴۵/۶۸۴

چاپخانه: سهند

سال انتشار و نوبت چاپ: چاپ هفتم ۱۳۹۱

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۹۶۴-۰۵-۱۳۹۷-۰ ISBN 964-05-1397-0



جوان‌ها قدر جوانیشان را بدانند و آن را در علم و تقوی و سازندگی خودشان صرف کنند که
اشخاصی امین و صالح بشوند. مملکت ما با اشخاص امین می‌تواند مستقل باشد.
امام خمینی

فهرست مطالب

شماره‌ی صفحه

عنوان

	— مقدمه
	— سخنی با همکاران
	— سخنی با هنرجویان
۲	— فصل اول: کلیات
۱۲	— فصل دوم: آثار هنری طراحی و نقاشی سنتی
۴۲	— فصل سوم: آثار هنری سنگی
۶۶	— فصل چهارم: آثار هنری سفالی
۸۴	— فصل پنجم: آثار هنری بافت و نساجی
۱۲۶	— فصل ششم: آثار هنری فلزی
۱۵۴	— فصل هفتم: آثار هنری شیشه‌گری
۱۸۴	— فصل هشتم: آثار هنری چوبی
۲۱۶	— فصل نهم: آثار هنری چاپ و رنگرزی سنتی
۲۴۴	— فصل دهم: آثار هنری رودوزی‌های سنتی
۲۶۲	— مطالعه آزاد: گونه‌های دیگر صنایع دستی
۲۷۰	فهرست منابع
	— جدول



مقدمه

آثار صنایع دستی جایگاه ویژه‌ای در هنرهای هر کشور داشته و نشان از آداب و رسوم، اعتقادات و شرایط زندگی مناطق مختلف دارد. کشور عزیز ما ایران به دلیل گستردگی جغرافیایی، تنوع آب و هوایی، شرایط اقلیمی و نیز فرهنگ و تمدن دیرینه و استوار، دارای آثار فراوان و گوناگون صنایع دستی است.

تنوع رشته‌های صنایع دستی به جنس مواد اولیه، روش تولید، کاربرد، شکل نهایی و ... آن‌ها باز می‌گردد. به همین دلیل تا کنون براساس دیدگاه‌های مختلف، طبقه‌بندی‌هایی برای صنایع دستی ارائه شده که هریک در جای خود قابل تأمل است. در این کتاب تلاش ما بر این است که هنرجویان گرامی با درک ژرف‌تری نسبت به سه عامل تشکیل دهنده‌ی صنایع دستی یعنی هدف، شکل ظاهری و فناوری (روش تولید) به آشنایی همراه با ارزیابی نسبی دست یافته و بتوانند جایگاه صنایع دستی را در میان سایر هنرها کشف کنند. همچنین برای آسان‌تر شدن محتوا، زیرمجموعه‌ی هریک از این عوامل سه‌گانه را در جدول و به صورت مشروح همراه با تعریف و مثال آورده‌ایم. تعریف هر رشته و آثار آن در فصل‌های مختلف براساس فرآیند تولید و چگونگی ساخت انجام شده است. در روند معرفی آثار هر فصل با نگاهی یکسان پس از تعریف به انواع محصولات، هدف و کاربرد، شکل ظاهری (طرح‌ها و نقش‌ها)، فناوری (روش تولید، ابزار و وسایل، مواد اولیه و روش‌های تولید) پرداخته‌ایم. از آن‌جا که محتوای این کتاب آشنایی با صنایع دستی است از تصاویر متنوع و لازم در حد امکان استفاده شده است.

در فصل اول جایگاه صنایع دستی در میان سایر هنرها آشکار شده و با ارائه‌ی جدول عوامل اصلی تشکیل دهنده و جزئیات آن و ساختار موضوع (صنایع دستی) را شرح داده‌ایم.

محتوای فصل‌های دیگر نیز براساس همین ساختار شکل گرفته است. یک جدول خالی مشابه جدولی که در فصل اول آمده است در انتهای کتاب آورده‌ایم که برای استحکام یادگیری، هنرجویان عزیز پس از مطالعه‌ی این فصل، با استفاده از جدول و به دلخواه یک اثر صنایع دستی را تجزیه و تحلیل و با جزئیات، آن جدول را پر خواهند کرد.

با توجه به این که آثار طراحی و نقاشی سنتی پایه و اساس تشکیل دهنده‌ی شکل ظاهری آثار دیگر صنایع دستی است، دومین فصل به معرفی این رشته پرداخته است. سایر فصول به ترتیب بر اساس قدمت تاریخی چیده شده‌اند. در فصل سوم آثار هنری سنگی معرفی شده‌اند و روش‌های ساخت و تزئین آن‌ها را به طور کامل شرح داده‌ایم. آثار هنری سفالی عنوان فصل چهارم است که در آن دو مرحله‌ی ساخت و تزئین این آثار و انواع آن‌ها را توضیح داده و معرفی کرده‌ایم. فصل پنجم این کتاب به آثار هنری گوناگون بافت و نساجی تعلق دارد. در این فصل انواع دست‌بافته‌ها با توجه به روش‌های تولید مختلف (دستی، داری و دستگاهی) و محصولات آن‌ها مانند نمد، قالی، جاجیم، ترمه و ... شرح داده شده‌اند. انواع روش‌های ساخت (کوبشی، ریخته‌گی و سازوبست) و تزئین (مشبک‌کاری، حکاکی، قلمزنی و ...) آثار هنری فلزی در فصل ششم گنجانده شده است. فصل هفتم به انواع روش‌های ساخت و تزئین آثار هنری شیشه‌ای پرداخته است و در آن محصولات متنوع شیشه‌گری سنتی معرفی شده‌اند. شرح کامل انواع روش‌های ساخت و تزئین اشیای چوبی را در فصل هشتم آورده‌ایم که این فصل را آثار هنری چوبی نامیده‌ایم.

آثار هنری چاپ و رنگریزی سنتی، عنوان فصل نهم است که در آن روش‌های چاپ سنتی و روش‌های رنگریزی سنتی در دو قسمت جداگانه، به‌طور مشروح آمده است. فصل دهم، آثار هنری رودوزی‌های سنتی نام دارد که در آن انواع رودوزی، نخ‌کشی و رودوزی، آرایه دوزی و روش رودوزی ترکیبی را تعریف کرده‌ایم و برای هر کدام همراه با معرفی محصول، هدف و کاربرد، روش تولید، ابزار و مواد اولیه را نیز شرح داده‌ایم. گروهی از آثار صنایع دستی در زیرمجموعه‌ی رشته‌های صنایع دستی معرفی شده در فصل‌های یک تا ده نمی‌گنجد. به عبارتی دیگر در تولید آن‌ها ترکیبی از چند رشته لازم است، همچنین دارای انواعی هستند. بنابراین آن‌ها را در یک فصل جداگانه قرار داده‌ایم. این فصل در انتهای کتاب به صورت مطالعه‌ی آزاد آمده است و مورد ارزشیابی قرار نمی‌گیرد. آثار در این فصل به شکلی خلاصه معرفی شده‌اند تا با مطالعه‌ی آن‌ها، هنرجویان با این آثار نیز آشنا شوند. دقت و تأمل بیشتر در این درس شالوده‌ی اساسی سایر درس‌های رشته و شغل‌های مرتبط است. آثار مختلف صنایع دستی کمابیش در زندگی و پیرامون ما وجود دارند. هنگام مطالعه‌ی این کتاب و پس از آن شما انگیزه‌ی بیش‌تری برای توجه به این دسته از هنرها پیدا کرده و دیدگاهی نو، نسبت به آن‌ها به‌دست می‌آورید.

در پایان از همکاری سازمان میراث فرهنگی و گردشگری در تهیه‌ی عکس از مراحل تولید آثار هنری صنایع دستی و مرکز ملی فرش ایران و سایر مراکز و افرادی که ما را در تهیه‌ی تصاویر انواع محصولات یاری کردند، سپاس‌گزاری می‌شود. ارائه‌ی نظر و پیشنهاد از سوی صاحب‌نظران، اندیشمندان و پژوهشگران در این حوزه مایه‌ی خرسندی است.

گروه تألیف

سخنی با همکاران

همکار گرامی، ساختار محتوایی هر فصل کتاب با تعریف، انواع، هدف و کاربرد، شکل ظاهری و فناوری (روش تولید) تدوین شده است تا هنرجو بتواند وجوه سه گانه‌ی صنایع دستی را به طور کامل درک نموده و در برخورد با یک اثر صنایع دستی، توانایی شرح، طبقه بندی و تا حدی ارزیابی آن را داشته باشد. بدیهی است برای دستیابی به این هدف، هنرجویان باید در یادگیری و کشف مفاهیم فعالانه شرکت کنند. شما می‌توانید برای آموزش هر فصل با پرسش‌هایی که پیرامون آن طرح می‌کنید موضوع را آغاز کرده و پاسخ هنرجویان را دریافت و سپس با جمع بندی و دسته بندی آن‌ها نتایج به دست آمده را به محتوای کتاب نزدیک کنید. در پایان برای ماندگاری آموخته‌ها تمرین‌هایی مشابه آنچه در کتاب آمده برای تحقیق و کنکاش بیش تر به هنرجویان توصیه فرمایید. برای مثال در فصل اول می‌توان با پرسش‌هایی مانند: - آیا از خود پرسیده‌اید اثر هنری چیست؟ انواع هنرها کدامند؟ هدف از هنر چیست؟ هدف از صنایع دستی چیست؟ چه آثاری از صنایع دستی را می‌شناسید؟ شکل ظاهری هنر چگونه باید باشد؟ شکل ظاهری صنایع دستی چگونه است؟ آیا روش تولید یک اثر صنایع دستی را می‌دانید؟ آغاز کرد.

شما می‌توانید برای آموزش فصل‌های دوم به بعد همراه با بازدید از نمایشگاه محصولات صنایع دستی (مرتبط با فصل)، موزه، کارگاه استادکاران سنتی و یا با آوردن یک اثر صنایع دستی یا تصویر آن به کلاس پرسش‌هایی پیرامون آن مطرح کرده و مانند گذشته با جمع بندی و نتیجه گیری از پاسخ‌های هنرجویان، مطالب را براساس محتوای کتاب به آنان بیاموزید و انجام تمرین‌هایی متناسب را از آنان بخواهید.

برای مثال در فصل دوم می‌توانید درس را با نمایش دو تصویر یکی از نقاشی کلاسیک و دیگری نقاشی سنتی دنبال کنید. همچنین برای فصل‌های دیگر از هنرجویان بخواهید که تصویر یا اثری مرتبط با موضوع فصل را به کلاس آورند. از نمایش فیلم و اسلاید برای نشان دادن آثار بیشتری می‌توانید استفاده کنید و یا دست به ابتکار جدیدی بزنید و با تجربیاتی که اندوخته‌اید از شیوه‌های دیگری بهره‌مند شوید.

همکار گرامی، برای رسیدن به درک صحیح از وجوه سه گانه‌ی صنایع دستی و برخورد مناسب با یک اثر صنایع دستی ارزشیابی این درس نیز به دو بخش دانشی (پاسخ به پرسش‌های کتبی و شفاهی) و تجزیه و تحلیل عملی (ارائه‌ی پژوهش به صورت کتبی در کلاس، شرکت در پاسخگویی به پرسش‌های اکتشافی شروع فصل، تهیه‌ی گزارش از بازدید و تجزیه و تحلیل یک اثر صنایع دستی از وجوه مختلف) تقسیم می‌شود. اگر گزارش و تحقیقات ارائه شده به صورت گروهی انجام شده باشد نیز در ارزشیابی، عملکرد فردی و گروهی باید در نظر قرار گیرد.

شناخت صحیح و عمیق هنرجویان در این درس سبب بروز انگیزه‌ای قویتر در درس‌های کارگاهی دیگر خواهد شد.

سخنی با هنرجویان

هنرجوی عزیز، در کدام منطقه، استان یا شهر زندگی می‌کنید؟ آیا می‌دانید آثار صنایع دستی بومی منطقه‌ی شما کدامند؟ با دقت به اطراف خود نگاه کنید، کدام یک از آثار صنایع دستی را مشاهده می‌کنید؟ این آثار چه کاربردهایی دارند؟ فکر می‌کنید در تولید این آثار چه عواملی نقش دارند؟

شما می‌توانید یکی از این آثار را با خود به کلاس برده و برای همکلاسی‌های خود در مورد آن توضیح دهید. از خلاقیت و ذهن پویای خود کمک بگیرید و هنگام بازدید (کلاسی یا خانوادگی) از مکان‌های مختلف آثار صنایع دستی را به دقت تجزیه و تحلیل کنید و گزارشی تهیه کنید. شاید هنگامی که با خانواده به مسافرت می‌روید آثار صنایع دستی مناطق دیگر را دیده باشید و پرسش‌هایی در مورد آن‌ها در ذهن شما نقش بسته باشد. پرسش‌های خود را از هنرمندان بومی آن منطقه بپرسید. اگر نتوانستید پاسخ مناسبی دریافت کنید، آن‌ها را نوشته و هنگام بازگشت با هنرآموز خود در میان بگذارید. هر قدر دقت بیشتری به خرج داده و تحقیق و پژوهش کنید خود را برای کارگاه‌های تخصصی رشته آماده‌تر کرده‌اید.

اگر در نزدیکی محل سکونت شما کارگاهی از هنرمندان سنتی وجود دارد به اطلاع هنرآموز خود رسانده و با گروهی از همکلاسی‌های خود برای بازدید و مصاحبه با استادکار، به آنجا سری بزنید. برای آسان‌تر شدن کار مصاحبه و پژوهش بهتر است پیش از مراجعه به کارگاه پرسش‌های خود را روی برگه‌ای بنویسید. تلاش هرچه بیشتر شما در یادگیری عمیق‌تر محتوای درسی این کتاب سبب بالارفتن قدرت تجزیه و تحلیل و ارزیابی شما از آثار مختلف صنایع دستی می‌شود. با شکوفایی این توانایی، شما می‌توانید هنگام خرید محصولات صنایع دستی توسط خانواده یا نزدیکان، آن‌ها را در انتخاب دقیق‌تر یاری کرده و نقش مشاوره‌ی تیزبین و آگاه را داشته باشید. شما می‌توانید از پژوهش‌ها، مصاحبه‌ها و گزارش‌های خود نمایشگاهی در هنرستان برپا کرده و برای هنرجویان سایر رشته‌ها، آثار هنری رشته‌ی خود را معرفی کنید.

گروه تألیف



هدف کلی

آشنایی با برخی از صنایع دستی ایران، شناخت ویژگی‌ها و روش ساخت هریک از آن‌ها